№ 30. Օգոստոսի 9. 1873 Օգոստոսի 9. № 30.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ՝

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պէտք դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“.

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրուել խմբագրատան մէջ (արծրունու տուն) և պ. Ցատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ՝

Մանրատառ յայտարարութեան ամեն տողը պէտք վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ ընդունւում են հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն և թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ո՞ւմն ենք խաբում։—Ներքին տեսութիւն։ Ո՞վ է մեղաւոր։ Նամակ Շամախուց։ Նամակ Ագուլիսից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։—Իսպանիա։ Ֆրանսիայի հիւանդութիւնը։ Թիւքիայի հայոց լրագրութիւնը։—Խառն լուրեր։—Առևտրական։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։

Ո՞ՒՄՆ ԵՆՔ ԽԱԲՈՒՄ

Երբ մեր գրականութեան մէջ առաջին անգամ երևեցան յարձակողական ուղղութեան յօդվածները, մեր հասարակութիւնը, մանաւանդ մեր ուսում ստացածները աղմուկ բարձրացրին՝ այդ ինչպէ՞ս կարելի է,ասում էին մեր լուսաւորեալ մարդիկը, մենք երբէք չը պէտք հրապարակ հանենք մեր պակասութիւնները։ Այն մարդը, որ օրինակ մեր ընտանեկան պակասութիւններ է ցոյց տալիս տպագրութեան մէջ, կամ նկարագրում է մեր հարստահարող վաճառականների անիրաւ վարմունքը,—նա դաւաճան է ազգի, մենք նրան վնասակար մարդ ենք համարում և եթէ նա կը շարունակէ իր գրականական գործունէութիւնը նոյն ուղղութեամբ, մենք չենք վախենայ նրա այդ գործունէութիւնը վնասակար անուանել։

Չը նայելով այդ կարճատես լուսաւորութեան բողոքների, թէ բեմը, թէ գրականութիւնը շարունակեցին իրանց գործը։ Եւ զարմանալի բան՝ ապացոյց որ այդ ժամանակի նշանն էր ու մեր հասարակութեան անհրաժեշտ պահանջն էր, որ չը նայելով մեր կրթված անուանվող դասի բթամիտ դատողութեան, լրագրութիւնը և բեմը առանց միմեանց խօսք տալու, բարձրացրին յանկարծ մի և նոյն դրօշակ՝ անողորմ անձնաքննութեան դրօշակ.....։ Եւ երբ լրագրութիւնը և բեմը միմեանց մօտեցան, միմեանց ճանաչեցին, նրանք յանկարծ տեսան թէ նրանց երկուսի գործունէութիւնը միանման է, թէ նրանք զուգրնթաց են գործում.....

Կարճատես, բթամիտ, վախկոտ լուսաւորված դասը աննշմարելի կերպով և փոքր առ փոքր ենթարկվում էր լրագրութեան և բեմի փոխադարձ ազդեցութեանը, ենթարկվում էր անձնաքննութեան օրէնքի անհրաժեշտութեանը և վերջին ժամանակներս թէև սրտից չէր բղխում նրա համակրութիւնը դէպի այդ տեսակ ուղղութիւնը, բայց որովհետև նրա լուսաւոր դատողութեան վրա ոչ ոք ուշադրութիւն չէր դարձնում, ոչ ոք նրանից խորհուրդ չէր հարցնում,—նա կամայ ակամայ հաշտվելով յարձակողական ուղղութեան հետ, արտասանում է այժմ ամեն տեղ հետևեալ իմաստուն խօսքերը՝

Մենք երբէք ընդէմ չէինք որ մեր թէ հասարակական թէ ընտանեկան պակասութիւնները հրապարակ հանվէին մայրենի լեզվով, մինչև անգամ այդ մեր պարտաւորութիւնն է (ի՞նչ առաջադիմութիւն) բայց մեր բողոքը միշտ ուղղված էր այն անձանց դէմ, որք իրանց թոյլ են տալիս մեր ազգի պակասութիւնները օտարի առաջ յայտնել, օտար լեզվով նկարագրել։ Մենք ոչ թէ միայն պէտք ծածկենք մեր պակասութիւնները օտարների առաջ, բայց ընդհակառակն միշտ լաւ կողմից ցոյց տանք մեր ազգային յատկութիւնները օտարազգիների առաջ......

Այդ է մեր կարճատես լուսաւորվածների profession de foi, այդ է նրանց համոզմունքի խոստովանութիւնը։

Այդ խօսքը ասելով մեր կրթված մարդը երբէք ապացոյցներ չէ բերում իր ասածը հաստատելու համար, նա չէ կարող ցոյց տալ թէ ինչ բարի հետևանքները պէտք առաջանան օտարի առաջ իր պակասութիւնները ծածկելուց....։ Նա բաւականանում է լոկ խօսքով....

Բայց մենք այդ չենք կարող անել։ Մենք հետևեալ կերպով կը ձևակերպենք մեր միտքը։

Մենք գիտենք թէ մենք տգէտ ենք,—բայց օտարի առաջ պէտք ասենք թէ լուսաւորված ենք, մենք գիտենք թէ միմեանց պատրաստ ենք վնասելու, միմեանց խեղդելու,—բայց օտարին պէտք ասենք որ ոչ մի ժողովրդի մէջ այդքան համաձայնութիւն և միաբանութիւն չէք գտնի, որքան հայ ժողովրդի մէջ։ Մենք համոզված ենք որ նոր եկած, թարմ գիտնական ոյժը մենք ոչ թէ միայն չենք գործ դնում մեր մէջ, բայց և աշխատում ենք ամեն հնարներով խեղդել մեր մէջ յայտնվող ամեն գիտնական, լուսաւոր ոյժը, որ նա ստուեր չը ձգի մեր տգիտութեան վրա,—իսկ օտարների առաջ մենք պէտք ասենք որ ամեն նոր եկած գիտնական երիտասարդին մենք անհամբերութեամբ սպասում ենք, գալու ժամանակ ընդունում ենք և իսկոյն գործ ենք դնում նրա հմտութիւնները։ Մենք գիտենք թէ մենք անշարժ ենք,—բայց օտարի առաջ մենք միշտ պէտք ասենք որ մեր հասարակական կեանքը գտնւում է անդադար առաջադիմութեան և շարժման մէջ։

Այժմ մենք հարցնում ենք՝ ի՞նչ օգուտ այդ տեսակ վարմունքից։ Առանց երկիւղի մենք հաստատում ենք, թէ այդ տեսակ ուղղութիւնը վնասակար է, որովհետև անգործնական է.....

Ո՞ւմն ենք խաբում՝ մեզ թէ օտարներին.....

Մի՞թէ խօսքերով կարելի է մոլորեցնել օտարներին, միթէ մենք կարծում ենք, որ մեր խօսքերը լսելուց յետոյ, նոքա չեն կամենայ վերաստուգել մեր ասածը գործնական կեանքը քննելով։

Մենք ասացինք որ լուսաւորված ենք, բայց օտարների հետ գործնական յարաբերութիւնից կերևայ որ մենք դեռ ևս խորին տգիտութեան մէջ ենք, մենք ասացինք որ հայ ընտանիքի բնաւորութիւնը ազատամիտ է և համբերող, իսկ օտարները մեզանից իւրաքանչիւրի հետ առանձին յարաբերութիւններ ունենալով, կը համոզվին, որ հայի վրա մինչև մեծ հասակը մնում է մանկութենից ընտանիքում պատուաստած հպատակ բնաւորութեան և ստրկային ոգու անջնջելի դրօշմը։ Մենք հաւատացրինք որ մենք ամեն նոր եկած, գիտնական ոյժից իսկոյն օգուտ ենք քաղում և գործ դնում, բայց շատ ժամանակ չի անցկենայ և օտարը կը համոզվի որ մեր մասնագէտները, որք օտար երկրում ուսում առած են, պարապ շրջում են քաղաքի փողոցների վրա ոչ մի տեղ գործադրութիւն չը գտնելով իրանց հմտութիւնների համար։ Մենք հաւատացրինք ամենքին որ մենք շարժուն սիրող և առաջադէմ ժողովուրդ ենք, բայց կեանքը ժամնելով, մեր հանգամանքների հետ աւելի մօտիկ ծանօթանալով օտարը կը համոզվի որ թէ մեր արուեստները, թէ արհեստները, թէ վաճառականութիւնը և երկրագործութիւնը սաստիկ յետադիմութեան մէջն են գտնվում...

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԵՏԻՆԱՆՑ ՀԱՆԷՍԸ

Յունիսի կէսն էր։

Արդէն դաշտերը սկսել էին ծածկվել դեղին գորգերով և ներկայացնում էին մի գեղեցիկ տեսարան, մանաւանդ Բ... գիւղի հանդէպ գտնվող դաշտավայրի մարգերը, որոնց բնութիւնը այդ միջոցին ընծայել էր մի վայելուչ չքեղութիւն։

Այդ դաշտավայրի հարաւային կողմը բարձրացած էր մի անհագին քառաժայռ, որի վերա դեռ շատ վաղուց շինած է եղել բերդ, որոյ մնացորդը ժամանակի հոսանքներից ազատուելով՝ հասել է մեր օրերը և քարոզում է նորա փառաւոր հնութիւնը. բայց երբ կամ ո՞վ է շինել այդ բերդը, յայտնի չէ։

Դաշտավայրերից դէպի արևելք բարձրացած էին անտառապատ բլուրներ և հովիտներ, իսկ դաշտի տարածութիւնը ծածկուած էր ոսկէգոյն արտերով, որոնց հասկաղարդ ալիքները տատանվում էին մեղմ զեփիւռի առաջ։ Այդ արտերի մէջ երևում էին համահաւասար հունձի կոյտեր, որոնց գիւղացիք անուանում են «փենջաք» (երեսուն խրձից բաղկացած դէզ), այդ կոյտերի կամ փենջաքների չուրջը ցրուած էին անկանոն կերպով խուրձեր զոյգ զոյգ կամ հատ հատ, դորանից յետոյ երևում էին կիսահունձ, նոր սկսած կամ բոլորովին ձեռք չը տուած արտեր...։

Արևելքը սկսել էր գունաւորվիլ, գիւղական ժամացոյցը—աքաղաղները իրեանց սուր ձայնով զարթեցնելով աշխատասէր գիւղացւոց, հրաւիրում էին դէպի ամէնքի համար յարգելի աշխատանքը։ Կանայք և աղջկերքը կժերն ուսերին վազում էին աղբիւրից ջուր բերելու։ Տղամարդիկը վեր առած իւրեանց մանգաղը, առաջակալը և թեքերը. երեսները դարձրին դէպի արևելք, աղօթք արին Աստուծոյն նորա առատ բարութեան համար և ցրուեցան դէպի հանդը...։

Այդ միջոցին մի մարդ լուռ ու մունջ մտածմունքի մէջ ընկած գնում էր դէպի վերոյիշեալ դաշտավայրը, որին չէր գրաւում, ոչ առաւօտեայ զեփիւռը, ոչ թռչունների երգերը և ոչ արևելեան երկնակամարի ծիրանի գոյնը։ Դա մի բարձրահասակ սնդակազմ և վճռական մարդ էր, երեսի գոյնը մանաւանդ վիզը սևացած էր արևի այրող ներգործութիւնից, աչքերը մեծ մեծ սև և կրակոտ, բայց նոյնաչափ ևս համեստ և տխրադգաց էին, նորա հագուստը պատառոտուած էր գլխարկից սկսած մինչև տրեխները։ Նա գլուխը կորացրած առաջ էր գնում հաստատ քայլերով, երբեմն փնթփնթում էր քթի տակ անորոշ բառեր, որոնց աղեկտուր հնչւններից կարելի էր պարզ հասկանալ, որ նրա սիրտը թունաւորված է դառն վշտերով։ Վերջապէս հասաւ մի գետակի, անցաւ գետակը և կանգնեց մի բարձր բլրի վերա, նայեց դէպի հարաւ գտնվող հասունացած արտերին, որոնց մէջ ճանաչեց իրան պատկանող արտը, որ արդէն մօտ էր կծղելուն։ *) Դառնացած սրտով դարձրեց երեսը դէպի արևմուտք, որտեղ երևում էր իւր տունը և որտեղից տանում էր նորա որդին մի այլ մարդու հետ մի զոյգ եզը—նորա միակ հարստութիւնը. բայց ո՞ւր...։

Նա չը կարողացաւ պահել իւր սրտի վրդովմունքը, հանդիպելով այդ պատկերին, մի սիրտ պատառող հառաչանք դուրս թռաւ նորա ուռած կրծքից հետևեալ մտածողութեամբ. «Անտանելի է այս բոլորը, մի մարդ չէ կարող այսչափ վշտերի հետ կռուել. ահա իմ արտերը կծղած թափւում են և եթէ երկու օր էլ անց կենայ ես զրկված կը լինեմ նոցա լիքը հասկերից։ Ահա իմ հեզիկ անասունները, նոքա ևս կարծես պարտաւորուած են այն անիրաւի ագահութեանը ծառայելու։ Վաղը կամ միւս օրը գուցէ դոցանից իմ միակ նեցուկներից ես կը զրկվեմ. գնամ, գնամ, աշխատեմ, կարելի է այստեղ շուտով վերջացնելուց յետոյ... Ախ...։

Այս մտածմունքի մէջ ընկղմած նա շարունակեց իւր ճանապարհը և քառորդ ժամ չանցած հասաւ մի խիտ արտի։ Հանեց չուխէն, հագաւ առաջակալը և թեքերը, գլուխը փաթաթեց մի հին կապոյտ թաշկինակով, հագաւ մատնոցները վեր առաւ մանգաղը և սկսեց հնձել։ Դա Պետինանց Հանէսն էր։

Փոքր ժամանակից յետոյ եկան վեց ուրիշ մարդիկ նոյն արտը հնձելու, բայց նոքա աւելի ուրախ էին, քան թէ Հանէսը

—Բարի լիս քեզ Հանէս, կանչեցին բոլորը միաբերան։

«Աստու բարին ձեզ, պատասխանեց Հանէսը իւր գործը շարունակելով։

Նորեկներն էլ սկսեցին արտը թնդացնել մանգաղների հարուածներով։

Տխրութեան քողով ծածկուած, Հանէսը անձնատուր էր եղած իւր գործին, նա գործում էր ոչ իբրև մարդ. մարդահասակ արտը փախչում էր նորա մանգաղի առաջ, ինչպէս բոցավառ կրակի։ Նա ժամանակ առ ժամանակ նայում էր իւր հանդէպի արտերից մինին և խոր հառաչանքը դուրս էր թռչում նորա վշտահար կրծքից։ Դա Հանէսի միակ օրավարն էր, նորա ընտանեաց ամբողջ տարուայ պաշարը, որը փչանալով՝ Հանէսին տարաբաղդութեան անդունդն էր իջեցնելու, բայց նա միջոց չէր գտնում նորան հնձելու։ Հանէսը կրկնապատկեց իւր ձեռների չարժողութիւնը. քրտինքը աղբիւրի պէս հոսում էր նորա արևառ ճակատից։ Միւս հնձողները ապշած նայում էին նորա կատաղի գործողութեան վերա։ Վերջապէս նրանցից մինը խօսեց.—Հանէս էդ խի չես մի զրից անում, ասում, ծըծաղում, խի ես էդդամ ջանիդ ջաֆա տալիս, տնաշէն, սաքի վեր տէռ քեզ ըտենց չըչարում ես հա, Ս... աղէն ղադրդ գիդալ բդի։

—Վա՛հ էհ Զատի, եանի վեր մարդի դարդեր ըմանաս.—եղնա խօսես ինչ կըլի, պատասխանեց Հանէսը, գործը շարունակելով։

—Եանի դարդըտ ինչա Բ, ըլիլ չի վեր մէնք էլ ըմանանք։

—Ըմանաս, ըմանաս վի՛չ այ ես քէ մատաղ. եանի վեր դարդիս դարման ըլլական չի, էլ խի եմ նհախ տեղը քու սիրտն էլ մղկտացնում։

Միւս հնձողները Զատինին աչքով արին, Զատին հասկացաւ և լռեց։

Արեգակը արդէն բաւականին բարձրացել էր հորիզոնի վերա, բայց մեր հնձողները դեռ ոչինչ չէին կերել։

—Տղէրք, եկէք մի պատառ հաց ուտենք, կանչեց հնձողներից մինը։

*) Հասունացած արտի այն դրութիւնը, երբ հացահատիկները սկսում են թափուել հասկերից, կոչւում է կծղել։

Ո՞ւմ ենք խաբում, կամ ո՞ւմ խաբեցինք....

Մենք վերջացնում ենք մեր խօսքը ասելով, որ այն ազգը որ իրան բարոյապէս բաւական զօրեղ է զգում, երբեք հարկաւորութիւն չունի թագցնել իւր պակասութիւնները օտարի առաջ:

Խաբելով օտարին, մեզ նրանց առաջ աւելի բարձր ցոյց տալով քան թէ ենք, իսկապէս մենք ապացուցանում ենք սորանով՝ որ կամ մենք մեզ բարոյապէս անչափ թոյլ ենք զգում կամ ծածկում ենք մեր պակասութիւնները որ աւելի ազատ կարողանայինք վարել մեր ներքին ինտրիգաները, միմեանց միս ուտել, միմեանց փսսել, միմեանց խեղդել....

Բայց այսպէս վարվելով, դարձեալ ո՞ւմ ենք խաբում....

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ո՞Վ Է ՄԵՂԱՒՈՐ

„Մշակի“ 18-դ համարում մեր ցոյց տուինք թէ ո՞ր են եղել ցարդ մեզանում քահանայի կոչում ընտրողները, և թէ ո՞վ է այս դէպքում մեղաւոր. մեր խնդիրը լրիվին պարզելու համար մեզ մնում է պատասխանել դեռ ևս յետագայ հարցին. թէ ի՞նչու միայն անարժան և շրջամոլիկ մարդիկ են քահանայութեան վազում, քահանայութեան պաշտօնի մէջ տեղ որոնում, թէ ի՞նչու քահանայքը մեզանում մի առանձին դաս են ներկայացնում, ուր լուսաւորեալ և կրթեալ մարդը ակամայ մուտք չունէ:

Այս հարցի պատասխանը մեր քահանայից դասի արդեան կազմակերպութեան մէջ պէտք է որոնել. ուրեմն կանգնենք այս կազմակերպութեան վերայ: Բայց նախ՝ թող ներուի մեզ փոքր ինչ շեղուելու այս հարցից և ընթերցողաց ուշադրութիւնը դարձնելու մեր „Մըշակի“ 18-դ համարում արտայայտած քահանաներից պահանջմանց վերայ. հաւատի ենք որ չի գտնուիր ոչ մի Հայ՝ որ չը կրկնէր այս պահանջմունքը և իրաւացի չը համարէր նորան: Այո՛, իրաւացի և պիտի լինէր նա, որովհետև առանց նորան անհասկանալի է մեզ քահանայի պաշտօնը: Այդ պահանջմունքը կրում է իւր վերայ եւրոպական ազգաց ուսեալ և կրթեալ հոգևորականութիւնը և իրագործում, կատարում է ժողովրդեան նորա վերայ դրած այդ պահանջը, կատարում է իւր սեպուհ պարտաւորութիւնը: Ինչո՞ւ ուրեմն մեր հոգևորականութիւնը չէ հետևում վերոյիշեալ օտարազգի հոգևորականներին. ինչո՞ւ մեր հոգևորականութիւնը ևս չիրագործում մեր պահանջը նորանից, կամ որ մի և նոյնն է, ինչո՞ւ նա անարժան է իւր սուրբ պաշտօնին, ինչո՞ւ չէ ճանաչում իւր պարտաւորութիւնը... անշուշտ կայ պատճառ և այդ պատճառը մեք պարտաւոր ենք գննել: Մեք անում ենք քահանայից այս այն պահանջը, մեք դնում ենք նորա վերայ այս և այն պարտաւորութիւնը, բարի. արդեօք նա կարո՞ղ է մեր պահանջը իրագործել և անտարբեր է, թէ անզօր, տկար է նա այդ կատարելու....

Մեք անցեալ 18-դ համարում ասեցինք որ նա անզօր է, անզօր, որովհետև զուրկ է մեր պահանջը կատարելու համար իւրեան անհրաժեշտ յատկութիւններից, ուսումից, կրթութիւնից և այլն... Ուրեմն՝ պարզ է որ մեր պահանջը իրագործելու համար մեզ անհրաժեշտ հարկաւոր են կրթեալ և ուսեալ հովիւք. մեզ հարկաւոր է իրագործել բարեխիղճ քահանայք ունենալու պահանջը. բայց արդեօք երևակայելի՞ է անգամ սորա իրագործուիլը մեր քահանայից դասի արդեան դրութեան մէջ. ամենայն պահանջ այն ժամանակ միայն իրագործելի կարող է լինել, երբ սորա (իրագործման) համար կան և անհրաժեշտ հանգամանքներ, անհրաժեշտ պայմաններ, ուրեմն երբ կայ և իրագործուած է այս անհրաժեշտ պայմանաց պահանջը: Ի՞նչն է այս անհրաժեշտ պայմանաց պահանջը և իրագործուած է մեր քահանայից դասի վերաբերութեամբ....

Մեք տեսնում ենք օտարազգի քահանաներին, գիտենք նոցա արժանաւորութիւնը. ցանկանում ենք (ո՞վ չի ցանկանար) մենք ևս ունենալ (ինչո՞ւ չէ) նոյնպիսի արժանաւոր հովիւներ:

Մեք գիտենք որ որպէս քահանայն, նոյնպէս և բժիշկը, և ուսուցիչը, և խմբագիրը... հասարակաց օգտին ծառայողներ են. գիտենք և թէ ո՞րպիսի անհուն տարբերութիւն կայ քահանայի և հասարակաց օգտին միւս ծառայողների մէջ, ի՞նչ է, ի՞նչ սորա, այս տարբերութեան պատճառը. արդեօք մեր հասարակութիւնը գոնէ մի անգամ տուե՞լ է իւրեան այս հարցը, ո՞ւր մնայ թէ արդեօք ուշադրութիւն դարձրել է նա այդ հարցի լուծման և ապա ըստ այնմ տնօրէնութեան, չարի հեռացման մասին... Ինչո՞ւ մեր քահանայքը օտարազգեաց նման չեն, հարցնում ես. „վա՛, էնդուր“ պատասխանում է նա որ մտածել չը գիտէ և կամ սովոր չէ, „որովհետև մեր քահանայքը անարժան են“ պատասխանում է առաջնոյն կտորը. իսկ ի՞նչ է պատճառ մեր քահանայից անարժանութեան,—որով և նոցա օտարազգի քահանաներից տարբերութեան... Այո՛, ցայսօր մեք, մեր հայ հասարակութիւնը անուշադիր է տեսնելու ու հեռացնելու և այս տարբերութեան պատճառը, ցայսօր նա չէ հետաքրքրուել պարզելու և մեր քահանաներից պայմանները, նոցա այս և այն հանգամանքները, միջոցները, որք նոյնպէս անհուն տարբեր են օտարազգի քահանաներին դրուած միջոցներից. Նա (հասարակութիւնը) միայն գոչել գիտէ, տուէք (ո՞վ տայ) մեզ բարեխիղճ, կրթեալ և ուսեալ քահանայք, ո՞րպիսի են օտարազգեացը, որպէս զի նոքա հովուեն մեզ, կրթեն մեր զաւակունքը, արի լինեն իւրեանց սուրբ պաշտօնին, օգնեն (?!) մնանկներուն..... և այլն և այլն և այլն: Իսկ դո՛ւ, դո՛ւ, հայ հասարակութիւն... բայց դու անհոգ կաց, դու առանց այն ևս ո՞րքան զբաղուած ես... Թո՛ղ, հոգևորականութիւնը հոգայ քո մտաւոր և բարոյական զարգացման, քո բարոյական օգտի մասին... կամ եթէ չէ՞ էլ հոգայ, քեզ ի՞նչ փոյթ. մըտաւոր բարոյական կրթութենէն ու զարգացմանէն զուրկ լինել քեզ համար մի վնաս չի երբէք, որովհետև քո մնդուկիդ փողը դորանով չի պակասիր և կրպակիդ (դուքանիդ) մուշտարին գնալ գալ չի դադարիր. ուրեմն էլ ի՞նչ փոյթ, քո օգուտը հա՛ կայ հա՛ կայ, թող դարդ անեն քաղցած ուսումնականները. նա մանաւանդ ուսումից զուրկ լինելը քեզ համար ամօթ ևս չէ... այդ ամօթը հոգևորականութեան է վերաբերում որ քո ուսման, մտաւոր և բարոյական զարգացման վերայ հոգատարութիւն չի արել, այդ նորա գործն է... իսկ դու, դու, եթէ աշխարհ աշխարհով էլ ընի, ձեռաց մի թողուր քո շահասիրութիւնը, քո նիւթական օգուտը.... և ի հարկէ քահանաներ և արժանաւոր քահանաներ բղաւիր՝ որ նոքա հոգատար լինեն քո մտաւոր օգտի մասին... իսկ քե՞զ կը պատկանի մտածել քահանայից դրութեան վերայ... Մեր հասարակութիւնը չէ, չէ կամենում հասկանալ որ իւր պահանջը իրագործելու համար, իրենից ևս պահանջ կայ, որի ձայնին նա խուլ է ցայսօր նա պահանջում է որ քահանայն ծառայէ նորա օգտին, բայց նա ինքը միանգամայն հեռու է պահում իրեն քահանայից միջոց տալու պարտականութիւնից: Ամենին հասկանալի և անհերքելի ճշմարտութեան „մենք ամենքի համար և ամենքը մինի համար“ երկրորդ մասը անհասկանալի է Հայ հասարակութեան. նա միայն առաջին մասն է գրաւում որ իւր օգտին է վերաբերում... Ուրեմն մեր պահանջը ունենալ օտարազգի քահանայից նման բարեխիղճ քահանայք անիրաւացի է և անիրագործելի, քանի որ մեք անտարբեր ենք մեր քահանայից գոնէ մասամբ առաջարկել այն միջոցները՝ որ առատութեամբ վայելում է օտարազգի քահանայն:—

Մեք չենք խնայել նոյնպէս քահանային բըժշկի և ուսուցչի շարքին անարժան, նոցանից ծայրայեղ տարբերուող ընդունել. բայց կոյր ենք եղել և նոցա միջոցից, նոցա հանգամանաց ծայրայեղ տարբերութիւնը տեսնելու, կամ եթէ տեսել ենք, ամօ՜թ մեզ, անուշադրութեան զոհ ենք արել՝ նիւթական շահերով զբաղուած լինելով....

(Կը շարունակուի).

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

«Մշակ» լրագրի 19-երրորդ համարի մէջ տըպուած է մի լուտերական հայի նամակումը տուած տեղեկութիւնները իւր կրօնակից Շամախեցիների վերաբերութեամբ, սխալ են մեծ մասամբ և անհամաձայն այն տեղեկութիւններին, զորս մեք գիտեմք:

Նամակագրի խօսքերին նայելով, կարելի էր եզրափակել, իբր թէ Շամախու Լուտերական կըրօնքին հետևող անձինքը, թողնելով Լուսաւորչական եկեղեցու ծոցից, ուրացած են մի և նոյն ժամանակ և հայ ազգութիւնն անգամ: Ընդ հակառակն, այդ անձինքն երբէք չեն բացասում, որ նոքա ևս Հայք են և նոյն ազգի որդիկք: Այո՛, այդ մի խորթ բան է երևում մասսի աչքերում, որոնք ֆանատիկական խաւարի մէջ դեռ ևս ընկըղմած են, բայց փոքր ի շատէ լուսաւորեալներն արդէն համոզուած են թէ կրօնը և ազգութիւնը երկու առանձին ճիւղեր են, որոնք կարողանում են ապրել մինը միւսից անկախ:

Ահա Լուտերականների խօսքը այս մասին, կար ժամանակ որ Հայերը կռապաշտ էին, այնու ամենայնիւ նոքա Հայք էին: Այն կարծիքն թէ մի այդպիսի հասկացողութիւն անկարելի էր տեսնել այն մասսի մէջ, որն չունի մտաւոր զարգացումն արդեան եւրոպական լուսաւորութեան նկատմամբ, հազիւ թէ ունի մի անհերքելի հաստատութիւն.

—Հա, հա, շատ լաւ ես ասում, խօսեց միւսը ձգա ծնկներս թուլանում են սովից, մրթմրթաց Ջաւին վիզը քորելով:

Ամենքն իրանց խրձները կապեցին, մանգաղները վայր դրին և մէկը նրանցից վեր առաւ կուժը, որ գնա ջուր բերի, յանկարծ լսվեցաւ ձիու ոտնաձայն: Ցետ նայեցին Ս...աղէն էր:

Այդ մարդիկը Ս...աղի պարտապաններն էին, որը թոյլ չէր տալիս նրանց, գոնէ քանի մի օր իւրեանց ընտանիքի հոգսը քաշելու: Դորանցից աւելի տարաբաղդը Պետինանց Հանէսն էր, որովհետև միւսները ունէին հայր կամ եղբայր, որոնք կարողանում էին իւրեանց ապրուստը ապահովացնել, բայց Հանէսը զուրկ էր դորանից: Նորա հայրը երեք տարի էր որ մեռած էր, իւր հետ տանելով միւս որդւոցը: Նոքա թողել էին Հանէսի համար, մի լուծ եզը և բաւականին պարտք, որի տակ այժմ նա տնքում էր և չէր կարողանում վճարել:

Ս...աղէն մի սպիտակ ձիու վերա նստած գալիս էր, որ իւր ներկայութեամբը աւելի աշխատեցնի մշակներին: Դա մի միջահասակ հաստ մարդ էր, երեսի գոյնը պղնձեայ, աչքերը մանր կարմիր և ծուռը, հագած էր մի սերթուկ և վերարկու, որոնց օձիքը թաթախուած էին կեղտում, գլխին ունէր մի կարտուզ կակարդաւոր, նորան նայողը իսկոյն կը հասկանար, որ նա արձակուրդ ստացած զինուորական էր: Դա մօտեցաւ հնձողներին և որոտաց.

—Հէ՛...ինչ էք պարապ վեղաւել, արտերը խաբար են ըլում, վախտն էտ պրծէք, վեր մէկ էլ արտն սկսէք է.

Հանէսը «մէկ էլ արտն» լսածին պէս ցնցուեցաւ, երկիւղը, թէ իւր արտը կարող է բոլորովին ոչնչանալ, պատեց նորան և նա զգաց իւր բազուկներում մի օտարոտի թուլութիւն, մանգաղը սողաց խեղճի ձեռքից, և նա համարեա վայր ընկաւ մօտակայ խրձնի մօտ:

—Աղաջան սոված մեռնում ենք, դէ հիլ արա մի պատառ հաց ուտենք, եղնա ընձենք, ասաց հնձողներից մինը:

—Աղա էս վախտիս մարդ հաց կուտի, դառ հլա սկուաւը իր բնիցը տուս չի եկել, բաններդ տեսէք տ...տնաշէնէր, ինչգձար որ քիչ ուտէք ձեր խէրնա, դուշմանի ապրանք հու չի:

«Ա Մուս, ա՛ Մուս, գնա մի քիչ ջուր էլա բի, ծարաւ լերթ ու թոքս էրվումայ, ասաց Հանէսը իւր մօտ կանգնած հնձողին:

—Աղա դառ հլա հաց չէք կերել ջուր էք ուզ՞ում, դէ էնա հացն ուտելիս ջուրն էլ կը բերէք էլի, դէ բաններդ տեսէք, հը՛, էս խրձները էս ո՞ւմնա, էս խի ա ըսենց կուճուր կուճուր, հենց գիգենաս մինը մի բափա ըլի (կէս խուրձ):

—Վ՛ենչ ուտենք, վ՛ենչ խմենք, դէ էնա ասա սոված ծարաւ կըտորվեցէք ըլի...փնթփնթաց Ջաւին անբաւական:

—Աղա խի չես քու խօսքը ճնաչում, սովածը վերնա, ես մի հացով ու մի փարչ ջրով երեք օր կըցել իմ, մեր դիւք կարալ չէք, մի սհաթ կենալ:

—Դէ ասում են, թէ տե՛ւն ձիու միս էլ ես կերել, դէ հու մենք էդ ուտողը չենք, վենց անենք, սոված կտորվենք, ասաց Հանէսը, որ արդէն յուսահատութեան ծայրն էր հասել:

—Դէ ձէնդ կտրիր, փուչ, անիծած, տեսնումէք էդ լրբին, աղաղակեց մեր աղէն, աչքերից կրակ թափելով. ով խօսի, խօսի ոչ, տու ինչ ես է....

Մի աղնիւ բարկութիւն փայլեց Հանէսի աչքերում, նորա կուրծքը սկսեց զգալի կերպով, բարձրանալ ու ցածրանալ, նա մօտեցաւ Ս...աղին, նայեց ուղիղ նորա ծուռը աչքերին, բացեց բերանը, բայց բարկութիւնը սկսամ համբերել տուեց նորան մի բոպէ ևս, վերջապէս կատաղած կտրեց լռութեան կապը և կերկերուած ձայնով ասաց.

—Աղա, ղանակը ոսկուիս հասաւ, էլ համբերելու իլլաջ չկայ ինձանում, հլա ղրաղ դնենք ուտելն էլ ու խմելն էլ, հլա մի մտիկ արա թուփչինի (հանդի անուն) արտին, տեսնում ես վենցա տեղնել, էսա ըսօր, էքուց կծղել բղի, ընել ես լաւ գիդում, վեր իմ խիզանիս տարուայ պաշարն էնա, ընել ես լաւ գիդում, վեր ես քեօմակ (օգնական) չունիմ, իմ ըեխէքս ութը տարեկան է, նա վինչ կարա հունձ անի, վինչ կարա վար անի, նրանց ումուդը (յոյսը) ես իմ, բա Աստուծ քեզ մի թիքա խղճմտանք չի տուել, եանի ինչ կլի, վեր մի դիէր (վերև) Աստծուն մտիկ անես ու քու արածը միտըդ բերես. վեր ուրիշն էլ քեզ նման Աստծու ստեղծած ա, ուրիշն էլ քեզ նման խիզանատէր ա, ուրիշն էլ քեզ նման որդիք ունի: Իմ խիզան ու ըեխէքս վեր գոնէ դուռը ընկած լաց ըլելիս ըլին, էն վախտը տու Աստծուն ինչ ջուղաբ կըտաս հը...: Եանի ինչ կըլի վեր տարուայ էս վախտերը ինձ մուրախաս (արձակես) տաս, գնամ իմ հունձս անեմ պրծնեմ ու եղնա գամ քեզ հալալ սրտով դուլլուղ անեմ, եանի խի ես ըսենց քարասիրտ էս ուրիշ հարաւստի ձեռի տակի չենք ըլե՛լ, բա խի չի նա էլ ըսենց անաստուածութիւն...,

Ս...աղի աչքերը վառուեցան կատաղութիւնից, ատամները գրնգում էին, շրթունքը դողում, աչքերը այնպէս էին պրծվում, որ կարծես, թէ կամենում էր կրակ թափել և միանգամայն լափել այն ստահակ և ամենին, որ համարձակվում էր արդարացի բողոքել նորանից: Հանէսի խօսքը կըտրելով գոռաց Ս...աղէն.

—Անպիտան, տու ինձ փող ես պարտ, ես փողս տուր, ես ջանդ, հասկացա՞ր թէ չէ, էլ ուրիշ ոչինչ:

Հանէսը ոչինչ չասաց, մի սուր հայեացք ձգեց Ս...աղի վերա, որ կարծես կամենում էր խղճմտանքի խայթ արծածել նորա քարեղէն սրտի մէջ, վեր առաւ մանգաղը և սկսեց հնձել այնպիսի կատաղութեամբ, որ զարմացրեց իւր դրացի ընկերներին անգամ, պարզ նկատվում էր, որ Հանէսի վերայ իշխում էր մոլի յուսահատութիւնը:

Արեգը ծածկվեցաւ սարերի տակ, երեկոյան վերջալոյսը սարերի կատարներից չքացաւ. մթապատ դաշտավայրի մէջ նշմարվում էր մի ստուեր, որ հաստատ քայլերով առաջ էր գնում դէպի թուփչինի հանդը, մօտեցաւ մի արտի, փայլեց մանգաղը արծաթեայ լուսնի տակ: Կատաղի հնձողը առաջ արդէն արտը մօտեցել էր վերջանալուն, երբ աքաղաղի սուր ձայնը յիշեցրեց նորան, թէ արդէն կէս գիշերն անցաւ: Թողեց նա արտի մնացորդը և տատանուելով հասաւ գիւղը, ահա մօտեցել էր մի խրճթի և կամենում էր ներս մտնել, բայց կանգ առաւ մեքենայաբար. «անպիտան, փուչ կենդանի, գոռաց մի ձայն, ես արդէն եկել եմ քեզ զարթեցնելու դու նոր ես տուն գալի, սաղ գիշերը քեզ համար հնձել ես, էսօր էլ ինչ պէտք է չինես ինձ համար»: Նա մի ցնցումն ստացաւ և սառսուռ զգաց բոլոր երակներում, որովհետև ճանաչեց Ս...ի զզուելի ձայնը: Յուսահատութիւնը և զզուանքը արդէն տիրել էին նորա սրտի վերա, նորա անդամները դողացին, արիւնը եռ եկաւ երակներում և յոգնածութիւնից նոր կազդուրուած բազուկը ձգեց դէպի դաշոյնը և յարձակուեցաւ դէպի ձայնը, բայց նա արդէն չքացել էր մթութեան մէջ, այնուամենայնիւ դաշոյնը ի զուր չէր հանվել պատենից. խաւարի մէջ փայլեց երկսայր սուրը և մի յուսահատ և կցկտուր ձայնով ցած գլորվեցաւ վերայիշեալ ստուերը, մօտակայ խրճթից ճչալով դուրս վազեց մի կին, երկու քայլ ևս և ահա արիւնաշաղախ Հանէսը գըրկած էր իւր սիրելի ամուսնոյն:

Մ. Մ. Ա.

Լուտերականների շատ քիչը գրել, կարդալ չը գիտէ. իսկ կարծեմ մինը չկայ որ չիմանար իւր դաւանած կրօնը, հիմնուած գոլով այս կամ այն մարդու և գաղափարի առաջարկութեան վերա, նա մանաւանդ Սուրբ Աւետարանի էջերի վերա, զորս կարծեմ ամենքը գիտեն անգիր։

Հայ Լուտերականները որոշած ունեն շաբաթական և ամսական ժողովքի օրեր, յորում քննվում են, վճռվում և կատարվում ամեն մի իւրեանց խումբին վերաբերեալ գործերը. որոնց գլխաւորքը այս են — ուսումն տղայոց և աղջկերանց, ապահովութիւն երեցի, ուսուցչած, չքաւորաց և որբոց. որոց մասին նոցա ծախսը ընդ ամենը հասանում է տարուց տարի մինչև երկու հազար երկու հարիւր արծաթի, և այդ գումարն կազմվում է կամաւոր տուրքից, որն ամեն մէկն ըստ իւր շաբաթուայ արդեանց ձգում է նշանակած գանձանակի մէջ ամեն շաբաթ ճաշուայ պաշտօնից առաջ մարդագլուխ սկսած հինգ կոպէկից մինչև մին մանէթ։ Այդ գանձանակի մէջ ձգումն են իւրեանց լումայն մինչև անգամ և նոցա կնամարդիկը։ Այդպէս Հայ Լուտերականները որոնց թիւը հասանում է ոչ աւելի 100 տնից, ունեն այժմ երկսեռի ուսումնարաններ իւրեանց արդեամբ կազմուած։ Հայ Լուտերականք իւրեանց վաստակի աւելորդը, ըստ կարեաց չափ. գործ են դնում ուսումնարանների կեցութեան և չքաւոր ընտանեաց պահպանողութեան համար։ Հայ Լուտերականների պրակտիկական կեանքի մէջ մեծ փոփոխութիւն կերևի, նոքա վերացրած են իւրեանց միջից այն ամեն նիւթապէս կործանող սովորութիւնները՝ այն է բաժինք աղջկերանց, նշանադրէքի և հարսանեաց ընթրիքներ և մեռելահացը։

Նամակագիրն չնայելով իւր երկար տարուայ պատկանելոյն Հայ Լուտերականների դաւանութեանը, չգիտէ մինչ ցարդ, ո՞վ է եղել դոցա կրօնափոխութեան սկզբնապատճառը։ Նա վերաբերում է բոլորը Ս. Համբարձումեանցին, որպէս թէ սա լինի Լուտերականների այժմեան ժողովք կազմողը, և այն ոչ թէ միայն կրօնական համոզմունքներ տարածելով, այլ և գրաւելով նոցա սիրտը և հոգին շահասիրութեան խոստմունքներով, բայց մեզ քաջ յայտնի է, առաւել ընդունելի աղբիւրներից և կարճ կերպով, թէ Շամախեցի հայերի Լուտերական եկեղեցւոյ ծոցն մտնելոյ պատճառն լինում է այդպէս։ 1826 Թուականին Տէրութեան և վեհ. Կաթուղիկոսի թոյլտուութեամբ գերմանական Միսիոնարքը մտնում են կովկասեան սահմանները տարածելով իւրեանց հետ Արարատեան լեզուով թարգմանած նոր կտակարանը։ Միսեօնարների աղդեցութիւնը չէ անցնում առանց հետեանքի որպէս մերձակայ քաղաքներում նոյնպէս և Շամախի։ Նոր կտակարանի պարզ լեզուով թարգմանութիւնը ընթերցողաց մէջ բացում է զանազան վէճեր և հարցեր, առանց մի հաստատապէս որոշեալ համոզմանց։ Միսիօնարքը դառնում են իւրանց տեղը, թողելով մի քանիսի մէջ միայն Աւետարանի ընթերցանութեան սէրը։ Այս միջոցին Ս. Համբարձումեանցն լինում է դեռ մատաղ հասակումը, հրացանական արուեստով պարապելիս Նուխի քաղաքում։ Մի և նոյն ժամանակ ունենալով սէր ուսման, նա յառաջ սկսում է դաս վեր առնել այս քաղաքում, հանգուցեալ Պօղոս վարդապետի մօտ, յետոյ գնում է Ղարաբաղ և շարունակում իւր դասառութիւնը տիրացու, այժմ քահանայ Տէր Գրիգոր Տէր Աւագեանցի մօտ, այս միջոցին պատահում է չգիտեմ ում միջնորդութեամբ կանչվում է Ս. Հ-ն, մի գերմանացի աղնուականից Ռուսաստանի Եստլանտեա գաւառը։ Ինչ գաղափար է ունեցել նրա բարերարը, հաստատ չի կարելի ասել, որովհետև նոյն միջոցին Գերմանացի բարերար ուսումնականներ կրթութիւն են տալիս մի քանի ուսման կարօտ երիտասարդներին, որպէս հանգուցեալ Խաչատուր Աբովեանցին և այժմեան պրօֆէսօր Ստէփաննոս Նազարեանցին, որոց մասին անկարելի էր ասել թէ նոքա մեծացած լինէին միայն Լուտերական գաղափարների մէջ։ Վերադառնալով Ս. Հ. Ռուսաստանից հասարակ վարժապետութեան իրաւունքով դէպի իւր հայրենիքը, տեղային գուբերնատոր Բարոն Վրանգէլի հսկողութեամբ, բանում է Շամախի քաղաքի մէջ մի հասարակ վարժատուն տղայոց և աղջկերանց համար 49 Թուականին։ Այդ վարժատանը պարտական են իւրեանց գրագիտութեամբ շատերը տեղական ժողովուրդից, նմանապէս և քանի մի այժմեան քահանայք, որոց բաւական էր յիշել միայն Բագուայ բարեկարգիչ Տէր Թադէոս Բուդաղեանցի։ Ոչ ոք չի վկայում թէ Ս. Հ. յիշեալ վարժատան մէջ տարածած լինի Լուտերական կրօնի համոզմունքներ, բայց շատերն վկայեն Համբարձումեանցի շաբաթական վաստակից յետոյ ամենայն կիւրակի առաւօտն մինչև ժամը 10-ն խօսել է իւր աշակերտների հետ սուրբ գրոց պատմութիւն, յետոյ տարել է նոցա Հայոց Լուսաւորչական եկեղեցին, դատախարակելով նորանց այդ եկեղեցւոյ կանոններին յարմար. բացի դմանէ Համբարձումեանցը ունեցել է կիւրակի օրերն մաղթանաց ժամեր իւր աշակերտաց համար, կարդացել է Սրբազան գրքեր և երգել են օրհնութեան սաղմոսներ, այդ միջոցներում ներկայ են գտնուել և նորա հարիւրաւոր աշակերտաց ծնողքը, որոնք տեսանելով նորա վարմունքը, սկսել են համակրութիւն ցոյց տալ դէպի նա, ինչպէս խոստովանում է նամակագիրն։ Այդ իրողութիւնները անախորժ թուելով մեր հոգևորականաց. սկսում են նոքա տարածել, իբր թէ Համբ. նէմեց դարձած է և Լուտերականութիւն է քարոզում, քիչ է մնում խափանեն այս նորածաղիկ վարժատունը։ Մեր կղերքը, որոց գլխաւորն լինում է Տէր Մ. Վ....եանը բանում են ինչպէս կասեն պինդ տեղից. յայտնի բան է ինչ նշանակութիւն ունի հաւատք, օրէնք ասած խօսքերն մեր ռամիկ ժողովրդի համար։ Ցարձակումներն սաստկանում են օրըստօրէ, կղերաց գրգռմամբը. կղերաց իմաստը հասնում է իւր ծայրին։ Նոր կտակարան ընթեռնուլ սիրողներն չեն ընդունվում ընտանեաց մէջ, բարի լոյս անգամ չեն տալիս նոցա, արգելվում են իրանց մայրենի եկեղեցին գնալուց, զրկվում են հաղորդվելուց, պսակները չկատարվում և մինչև անգամ մեռեալներն չէ թաղվում (տես. Հիւսիսափայլ ամսագիր 1860 Թուականին) վկտացեալներն դիմում են առաջ Էջմիածնայ Սինոդին 1858 Թուականին և ապա 1860 Թուականին Մաթէոս Կաթուղիկոսին Հայոց և ներկայացնելով երկար ու բարակ խնդիրքի մէջ իւրեանց դառն վիճակը, աղաչում են, պաղատում չհեռացնել իւրեանց մայրենի եկեղեցւոյ որպէս Լուսաւորչածին որդոց, բայց ոչինչ չօգտում։ Հալածանքը տևում է 6 տարի. վերջապէս, իբրև անտէր ոչխարք հարկադրված բռնադրանքից և անգութ վարմունքից մտնում են Աւետարանական եկեղեցւոյ ծոցը 1866 Թուականին, պահելով մի քանի բացառութիւններ։

Նամակագրի խօսքն իբր թէ Հայ Լուտերականք ընդունում են այդ կրօնը փողի կարօտութեամբ չունի հաստատութիւն, բաւական էր ասել որ նա այդ մասին յառաջ չի բերում ոչ մի փաստ, եթէ այդ բանը նկատում է նա այն օգնութեանց մէջ, որն անում են Հայ Աւետարանականք իրանց չքաւոր եղբարցը, այդ մի առաւել գովելի իրագործումն էր, որին հարկաւոր էր հետևել քան թէ պախարակել։ Մեք կարող ենք ասել թէ մինչև 1872 թուի երկրաշարժը Շամախոյ Հայ Աւետարանականք ոչ մի տեղից ոչինչ փողի օգնութիւն չեն ստացած։

Ս. Համբարձումեանցն երբէք չէ լուծել ազգական ազգականից կին վեր առնելը. այդ ժամանակում Համբարձումեանցը եղել է Պետերբուրգ աքսորանքում։ Այդ երևոյթի պատճառը պէտք է որոնել այն անմխիթար դրութեան մէջ, որի մէջ գտանվում էին այժմեան Հայ լուտերականները վերոյիշեալ հալածանաց ժամանակում, մանաւանդ որ այժմեան ժամանակում վերացած են այդ երևոյթները նոցա միջից։ Մէկէլ որ չհասը-հասանելը բացառութիւն չէ եղել և Հայ-Լուսաւորչականաց մէջ։ Նամակագրի խօսքն այն գումարի մասին որն ժողովուել էր Հայ Լուտերականաց կանանց ոսկիներից և արծաթից, որոնցով Հայ Լուսաւորչականաց կանայքը բեռնաւորված են մինչ ցարդ, մինչդեռ նոցա այրերից շատերն շահ են քաշում ուրիշներից փող վեր առնելով իրանց ապրուստի համար, սխալ է բոլորովին. այն փողերի տէրերն երկու տարվայ միջոցում ստացել են համ իւրեանց մայր գումարն, համ էլ 30%, աշխատանք, երրորդ 1866 թուի միջոցում նոքա ստացել են իւրեանց դրած մայր գումարն առանց աշխատանքի, որն հազարներով մնում է մինչև այժմ զանազան վաճառականների վերայ նոցա ձախորդութեան պատճառաւ, յիշեալ 1866 թուի վաճառականաց ձախորդութիւնը ամենեցուն յայտնի է։ Նամակագրի տուած տեղեկութիւնը այն 17 հազարի չափ գումարի համար, որոյ մասին յիշում է նա, նմանապէս սխալ է։ Այդ գումարն ուղարկված է լուտերական գերմանացիներից ոչ թէ վնասուողներուն բաժանելուն համար, որպէս գրում է նամակագիրն, այլ այն նպատակաւ որ Շամախու Հայ Լուտերականները չունեն մի այլ քաղաք երկրաշարժի պատճառաւ, յետ ստանալոյն այդ գումարի, հրաման է գալիս Մոսկվայի Գեներալ Սուբերինթենդէնթ Կարլ Բլումից, որ այդ մասին կոմիտէթ կարգուի, որ և հաստատվում է մի քանի բարի անուն ստացած անձներից, սխալվում են խորհուրդածութիւնները որոց հաշվելով համոզվում են թէ անկարելի էր միաբանութեան այդ գումարով չուել որևիցէ մի տեղ, կոմիտէթի անդամքը գրում են այդ մասին Մոսկվայի Կոնսիստորիային որից ստանալով լուծումն կոմիտէթը վճռում է մի չափաւոր օգնութիւն տալ երկրաշարժից վնասուածներին, և այն ոչ թէ մի անգամ, այլ ժամանակ առ ժամանակ, որ շատ տեսնելով չը վատնեն, իսկ մնացեալ գումարն պահել եկեղեցւոյ և վարժատունների օգտին։ Այս մասին մանրամասն հրատարակված է Ս. Պետերբուրգի գերմաներէն Sonntagsblatt շաբաթագրի 52 երրորդ համարում անցեալ ամի։ Սորա համեմատ ընթանում են հոգաբարձուք։ Մինչ ցարդ 6 անգամ բաժանած են օգնութեան փողեր երկրաշարժով մեռած մարդկանց որբևորիներին, և վնասուած գերդաստաններին, բայց ի հարկէ այդ բանում պատահել են զանազան աւելորդ պահանջմունքներ, զորս անկարելի էր կատարել աւելի պրակտիկաւոր մարդկանց դատողութեան հայեցածքով։ Նոյն գումարից գնած են 16 հատ վիգրիշնի բիլէթներ, մի մասն խարջվում է նորակառոյց Հայ Լուտերականաց եկեղեցւոյ վերայ, որոյ համար այս փոքրիկ ժողովուրդը հաւաքած ունէր արդէն իւրեանց սեփհական վաստակից մինչև հինգ հազար արծաթ։ Իսկ մնացեալ գումարն տուած են ապահով առևտրականաց 10% շահով, այն պայմանով որ կամեցած ժամանակին իսկոյն յետ վճարեն վեր առած գումարն։

Իսկ ինչ որ վերաբերում է փաստոր Գոլուխանեանցին զորա Մոսկվայ չուելը պատճառը ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ անկարողութիւնը մնալ իւր գերմանացի կնոջ հետ մի այսպիսի քաղաքում, որի դրութիւնը ամենեցուն քաջ յայտնի է իբր օրօրոց երկրաշարժութեան։

Յուլիս 1873. Կ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

Ինչպէս յայտնի է «Մշակի» ընթերցողներին 1867 Թուականին Վ. Ագուլիսում հասարակութեան զոհաբերութեամբք և զանազան արդիւնքներից հիմնուել են երկու սեռից ուսումնարաններ։ Դոցա ստորագրութիւնքը կարելի է կարդալ «Վերին Ագուլիսոյ երկու սեռից ուսումնարանների բացվելը և կանոնագրութիւնքը» վերնագրով գրքոյկում, որ հենց առաջի տարուն հրատարակուել է ուսումնարանների ծախսով։ Այս է միակ գրքոյկը որ ի լոյս է ընծայուել և այն էլ պարունակում է իր մէջ՝ ուսումնարանների բացման հանդիսի նկարագրութիւնը. կանոնադրութիւնը խնդիրները առ Տէր Գէորգ Կաթուղիկոսը նորին վեհափառութեան կոնդակները ուսումնարանաց հաստատման համար *) մի քանի ճառեր և վերջապէս բարերարաց անունները։ Հոգևոր ուսումնարանը ունի երեք դասատուն հանդերձ նախակրթարանով, որ բաժանվում է երկու՝ մեծ և փոքր իսկ օրիորդաց ուսումնարանը երկու դասատուն։ Ուսանելի առարկայք են. 1) Հայոց լեզու, 2) Ռուսաց լեզու 3) Ֆրանսիերէն, 4) կրօն, 5) Թուաբանութիւն, 6) Աշխարհագրութիւն, 7) Ազգային պատմութիւն, 8) Բնական պատմութիւն, 9) Երգեցողութիւն և 10) Վայելչագրութիւն։ Միևնոյն առարկաներն էլ կան օրիորդաց ուսումնարանում բացի Ֆրանսիերենից. և կէս օրերից յետոյ փոխանակ կրկնողութեան օրիորդները պարապում են ասղնեգործութեամբ։ Այստեղ աւելի է գծագրութիւնը, որի փոխարէն պիտի լինի նկարչութիւն տղայոց ուսումնարանում, Հոգևոր ուսումնարանում վերջին (3-դ) դասատան աշակերտները կը լինին հասակով մինչև 13—14—15։ Մեծ մասամբ աղքատ ծնողաց զաւակներ են։ Սովորում են հետևեալ սկզբունքներով. կրօնի՝ «Համառօտ Սրբազան Պատմութիւն հին և նոր կտակարանի» աշխ. Պ. Ս...եանցի. «Հրահանգ քրիստոնէական վարդապետութեան» աշխ. Մ. Մսերեանցի, և «Նախաշաւիղ քրիստոնէական վարդապետութեան» աշխ. Ս. Ք. Մանդինեանցի։ Կրօնուսոյցն է Մեսրոպ քահանայ Փափազեանցը. ուսում է առել Կ. Պօլսոյ Միչագիւղում Ս. Թարգմանչաց վարժարանում. ունի երկու տպագրած աշխատութիւններ, «Հրահանգ քերականութեան հայերէն լեզուի» և «Մանկավարժ վերծանութիւն հայկազուն երկսեռ մանուկների համար» նոյնպէս և քանի մի անտիպ աշխատութիւններ։ Բացի դըրանցից Հ. Փափազեանցը ունի մի քանի յօդուածներ տպած «Արծիւ Վասպուրականի», «Հայկական Աշխարհի» և «Արարատի» մէջ։ Կրօնուսոյցը ունի շաբաթական 18 դաս և ստանում է տարեկան 250 ռ. ու բնակարան։—Հայոց լեզուի ուսուցիչն է Նիկողայոս Տէր Ղևոնդեանցը, սովորել է Տփխիսու Ներսիսեան դպրոցում, Հայոց լեզուի ձեռնարկներն են. «Մայրենի լեզու» հեղինակութիւն վերոյիշեալ ուսուցչի. «Մանկական Աշխարհ» Թարգ. Տէր Գաւթեանցի. «Ընթերցարան» աշխ. Տէր Աղէքսանդրեանցի, «Գործնական քերականութիւն հայերէն լեզուի» աշխ. Ս. Պալասանեանի և «Եղիշէ» (գրաբար) թարգմանութեան համար։ Հայոց լեզուի ուսուցիչը ունի շաբաթական 30 դաս և ստանում է 500 ռ. հանդերձ բնակարանով։—Հայոց պատմութեան աշխարհագրութեան և ֆրանսերէն լեզուի վարժապետն է պ. Ներսէս Սիմէօնեանցը. ուսում է առել Թէոդոսիայի Խալիպեան ուսումնարանում. ունի շաբաթական 30 դաս և ստանում է տարէնը 500 ռ. ու բնակարան։ Պատմութիւնը տղայոց մօտ անցնում է Գ. Աբովեանցի գրքով. իսկ օրիորդաց մօտ Հ. Փափազեանցի «Մանկավարժ վերծանութեան գրքով։ Աշխարհագրութիւնը՝ պ. Գ. Բարխուդարեանցի Փ. Սէմէնովի „Уроки географіи“ վերնագրով գրքերից թարգմանած տետրակներով. իսկ ֆրանսերէնը Մարգօի գրքով են անցնում։—Ռուսաց լեզուի և բնական պատմութեան ուսուցիչն է պ. Ս. Սարգսեանցը. ուսում է առել Թիֆլիզու կլասիկական գիմնազիայում. ունի շաբաթական 30 դաս և ստանում է 540 ռ. հանդերձ բնակարանով։ Ձեռնարկները ռուսաց լեզուի. Родное Слово„ Ուշինսկու ընթերցանութեան համար „Даръ Слова“ Դ. Սէմէօնովի, „Дѣтскій Міръ“ Ուշինսկու. „Руководство къ изученію русскаго языка“ աշխ. Տէր Յակոբեանցի և վերջապէս՝ „Опытъ Элементарнаго руководства при изученіи русскаго языка“ Говорова курсъ 1-й и 2-й:—Թուաբանութեան վարժապետն է պ. Դ. Քալանթարեանցը. ուսումէ առել Թէօդոսիայի Խալիպեան ուսումնարանում. ունի երկու ձեռագիր աշխատութիւններ։ Տարեկան ստանումէ 450 ռ. առանց բնակարանի և ունի շաբաթական 30 դաս. ուսուցանում է միայն I, II և III դասատներում Մալինինի և Բուրենինի գրքով. իսկ փոքր նախակրթարանում սովորցնումէ պ. Ա. Տէր Մկրտչեանցը (լուծում են միայն խնդիրներ Վօլէնսի գրքոյկից) նոյն և ուսուցիչ հայերէն լեզուի (կարդալ և գրել) և վայելչագրութեան որ է միայն պատրաստականում և առաջինում. Պարոնը սովորել է Թիֆլիզու նախկին առևտրական ուսումնարանում (Коммерческое училище). յետոյ եղել է նոյն քաղաքի Межевое училище (այժմ՝ Военная Прогимназія) անունով ուսումնարանում, ստանում է տարեկան 300 ռ. Թոշակ։

Վարժապետները հերթով կատարում են և վերակացութեան պաշտօն։ Դասերը սկսվում են ամառը) առաւօտեան ժամը 7-ին և շարունակվում են մինչև ժամը 1-ը կէս օրից յետոյ. իսկ ձմեռը՝ 8-ից մինչև 2-ը կէս օրից յետոյ, 3-ից մինչի 5-ը (ամառը) կամ 4-ից մինչի 6-ը (ձմեռը) աշակերտները ժողովվում են ուսումնարան տուած դասերը կրկնելու համար, որտեղ ռեպետիտորի պաշտօնը հերթով կատարում են դարձեալ վարժապետները։ Իսկ օրիորդները այդ ժամերին պարապում են ասղնէգործութեամբ վարժուհու հսկողութեան տակ, նոյն և վարժապետուհի ռուսերէն լեզուի և գծագրութեան. ունի շաբաթական 28 դաս և ստանում է 700 ռ., իսկ օգնականով 800 ռ.

Թէ օրիորդաց և թէ տղայոց ուսումնարանները միևնոյն հոգաբարձուաց և վարժապետաց կառավարութեան տակ են լինում. ունին քսան ու վեց հազար միայն մայր գումար որ տոկոսով (8%) մնում է բարերարաց մօտ։ Տարեկան մուտք — թէ ուսումնարաններին պատկանեալ խանութներից, թէ աշակերտաց և աշակերտուհեաց թոշակը (նշանակած է դասատան համեմատ բարձր դասատնում՝ 30 ռ.) և թէ մայր գումարի տոկոսը — լինում է հինգ հազար ռուբլ, որի վերայ հիմնուած տնօրինվում է ամենայն ինչ։—

Մեր ուսումնարանի հասցէն. — Чрезъ Ордубатъ въ Верхній Агулисъ. Въ Армянское Духовное училище.

Բաւականացէք, պ. խմբագիր, այս տեղեկութիւններովը, հետևեալ անգամին կը յաղորդեմ ձեզ ոչ պակաս հարկաւոր և հետաքրքիր բաների վրայ զոր. քննութեանց, ընթերցարանի, հոգաբարձուաց, վարժապետաց և այլն. կը պատմեմ ձեզ նաև մեր ուսումնարանների ամենաթշուառ և ցաւալի դրութիւնը. նոցա քաջագործութիւնները շնորհիւ պատուելի հոգաբարձուաց, որոնք դեռ հանաաստեաց նման ծովի կատաղի ալիքների կերակուր են շինել իրանց նաւը։

յուլիսի 19-ին Ս. Ց. Սաֆրազեանց.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

„Московск. Вѣд.“ լրագիրը հաւատացնում է, որ պրէսսէայի վերաբերութեամբ նոր օրէնքի առաջարկութիւնը քննելու ժամանակ, մինիստրների

*) Կոնդակներում ասած է, որ առաջարկած կանոնաց նախագծով պիտի շարունակուի ուսումը, մինչև որ Վեհափառ Հայրը կը բարեհաճէ ուղարկել մի նոր հանրական կարգադրութեան բոլոր ազգային ուսումնարանաց համար։

*) Բնակարանի փողը հաշվվում է 40 ռուբլի։

մամնաժողովում համոզվեցան որ ռուսաց օրագրութեան այժմեան դրութիւնը հարկաւորութիւն չունի ենթարկվել որ և է փոփոխութեան։

***

Լ ի տ վ ա գաւառի Նիէսվիչ փոքրիկ քաղաքում նորերում տէրութեան հրամանով վերցնվեցաւ Դոմինիկաների վանքը, որովհետև նա կենդրոն էր լինում տէրութեան դէմ Թշնամական ագիտացիայի։ Աբեղաները կալանաւորվեցան։

***

„Моск. Вѣд.“ լրագիրը խորհուրդ է տալիս Խ ի վ ա յ ի խանութեան մէջ կարգ մտցնելու համար գործ դնել օրինակ հետևեալ միջոցը՝ բռնել մի տեղ Ամու-Դարիա գետի վրա և բացանել այդ գետի վրա նաւագնացութիւնը։ Լրագիրը ասում է որ խաղաղութիւն ցցել այդ անապատների մէջ անհրաժեշտ հարկաւոր է Ռուսաստանի համար։

***

Ախալքալաքից գրում են մեզ՝ այստեղ մի Ռուս երիտասարդ անյայտ պատճառից, այս յուլիս ամսում բարձրացած մօտակայ Տաշվանթափայ ասուած բլուրի վրա, իւրեան հրացանով խփում է։

***

Ձ . . . գիւղի քահանայք, ինչպէս գրում են մեր լրագրին, խորհուրդ կանեն իրանց մէջ, չը Թաղել գիւղացոց ննջեցեալներին, նրանց մկրտութիւնը և պըսակը չանել, մինչև որ չաւելացնէին նոցա տարեկան եկամուտները, ուստի մի ննջեցեալի չեն Թաղում մինչև չորս, հինգ օր։ Գիւղացիք դիմում են տեղիս մերձաւոր իշխանութեանը։

***

Փ օ Թ ի-Թ ի ֆ լ ի ս ե ա ն երկաթուղու վրա շատ յոյսեր ունէինք, կարծում էինք, որ Փօթի և Թիֆլիզի մէջ դտնված քաղաքների միմեանց հետ փօստային յարաբերութիւնը աւելի կանոնաւոր և արագ կը լինի։ Բայց իզուր էին մեր բոլոր յոյսերը, այդ կողմից էլ երկաթուղին ոչինչ չօգնեց։ Փօստի օրերը նոյն են, ինչ որ էին երկաթի ճանապարհ շինելուց առաջ և ամենօրեայ փօստը չը կայ, ինչպէս իրաւունք ունէինք սպասելու։ Քութայիսից նամակները շատ անգամ ե ր կ ո ւ օ ր վ ա յ մէջ են հասնում Թիֆլիս, իսկ Ախալցխայի, Բօրժոմի և այլ քաղաքների վրա չենք էլ խօսում։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԻՍՊԱՆԻԱ

Մինիստրութեան կրիզիսը Ի ս պ ա ն ի ա յ ո ւ մ այն հետևանք է ունեցել, որ Պի Ի Մարգալ հրաժարական տուեց, իսկ Նիկոլայոս Սալմէրօն 119 ձայների բազմութեամբ 93 ձայնի դէմ նշանակվեցաւ մինիստրների նախագահ։ Որպէս մինիստրութեան ընկերներ նա իր համար ընտրեց աջակողմեան կուսակցութեան անձանց։ Նոր տէրութիւնը արդէն հրատարակեց հասատատ վճիռները, օրինակ զօրքի վերանորոգութեան մասին։ Տէրութիւնը յայտնել է որ ապստամբված զինուորական նաւերը նա ճանաչում է ծ ո վ ա յ ի ն ա ւ ա զ ա կ ն ե ր ի ն ա ւ ե ր։ Բայց այնու ամենայնիւ Կ օ ր տ է ս ն ե ր ը (ազգային ժողովը) պարապում են աւելի տեսական խնդիրներով և յայտնի չէ ինչ գործադրութիւն կը գտնեն նրանց վճիռները։ Իսկ այս րօպէիս հարկաւորէ գործել ամենամեծ եռանդով և շուտով մի որ և է դարման տալ երկրի անորոշ դրութեանը, որովհետև երկրի սահմանները բաց են Կ ա ր լ օ ս ե ա ն ն ե ր ի առջև և այդ կուսակցութիւնը աւելի համարձակութիւն ստացաւ Ինգվալադա քաղաքի առնելուց և Դոն-Կարլօսի իսպանական հողի վրա ոտք կոխելուց յետոյ։ Եղդանդի պահպանողական շըրջաններում արդէն խօսում են Կ ա ր լ օ ս VII-ի գահի վրա նստելու մասին և որ Բ ո ւ ր բ օ ն ե ա ն ցեղի Իսպանիայի մէջ հաստատվելը կը հետևացնէ նոյն ցեղի հաստատվելը և Ֆ ր ա ն ս ի ա յ ո ւ մ։ Պահպանողական կուսակցութեան կարծիքով Ֆրանսիայում երևումէ արդէն Բուրբօնեան ցեղի վերականգնելու արշալոյսը։

ՖՐԱՆՍԻԱՑԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

Գրեթէ մի օր չէ անցկենում այժմ Ֆրանսիայում որ մի նոր հրաշք չը կատարվէր։ Ֆրանսիան հիւանդ է ուղեղով՝ ժողովուրդը կատակրանական կեանքով է ապրում…ամեն օր պատահում են անմեկնելի հրաշքներ, ամբոխի երևակայութիւնը կրօնական առասպելական անցքերով է զբաղված։ Ամեն բան հերքող, ամեն բան ծաղր անող, յեղափոխութիւն գործող, մարդկային իրաւունքների համար արիւն Թափող ժողովուրդը մինչև այն աստիճան ընկաւ իր բարձրութենից, որ կաթօլիկութեան բԹացնող ազդեցութեան տակ հասաւ մինչև յիմարութիւն։ Բաւական չեն ուխտագնացութիւններ և կրօնական հանդէսներ, չէ, յանկարծ մի այրի մէջ յայտնվում է մի սուրբ կամ սրբուհի, կամ նորերումս Ֆօնտէբլօ անտառի մօտ Սամուա գիւղի մի ծ ա ռ ի վ ր ա երևեցաւ սուրբ Յօսէփը էշի վրա նստած իր բոլոր ընտանիքով։ Իսկոյն այդ ծառից ուխտագնացութեան տեղ շինեցին և ծառի տերևները չորացնում են և ահագին փողերով են ծախում։ Բոլոր տերևները քաղուած լինելով, նոյն սուրբ նպատակին սկսում են անտառի հարևան ծառերը ծառայել։ Այդ բաւական չէ՝ անասունների ե գ ի պ տ ա կ ա ն պաշտութիւնն էլ փոքր առ փոքր մուտք է գտնում մեծ ազգի խելագարված երևակայութեան մէջ։ Լօզէր-Դէպարտըմէնտի մէջ պատմում են որ եպիսկոպոսի շունը հետևում է ամեն տեղ իր տիրոջը և ոչինչ միջոցով չեն կարողանում արգելք դնել այն շանը մանել եկեղեցի և ձգվել սեղանի առջև։ Ամբոխը առանձին յարգանքով է նայում այդ շան վրա…Խեղճ Ֆրանսիան…..Մենք գիտէինք որ առանձին անհատները կարող են հիւանդանալ, բայց չէինք իմանում որ ամբողջ ազգերը կարող են խելագարվել։

ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԼՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ահա մի քանի ամիս է, որ Հայոց լրագիրները Կ. Պօլսի մէջ զբաղված են ամենադարդակ վէճով, և հասարակական կարծիքը հետաքրքրութեամբ հետևում է այդ կռւին։ Զմիւռնիայի „Արևելեան Մամուլը“ իր Թըղթակցութեան մէջ բողոքում է այդ դարդակրանութեան դէմ։ „Մասիս“ և „Փունջ“ լրագիրները հասցրին մինչև այն աստիճան իրանց վէճը որ այժմ զբաղված են առանձին բառերը քննելով։ Վէճը հասաւ անասելի անձնականութիւնների….։ „Մասիսը“ ու „Փունջը“ իրարու դասի են կանչում, նոյն „Մասիսը“ դատի է կանչում „Օրագրին“։ Այդ վերջին էլ շատ յարմար ժամանակ գտաւ այդ վէրին ասաՏանի յիմարաբանութեան համար մի ա ր ա գ ա տ ի պ մ ա մ ո ւ լ դնելու…Չը լինի՞ Թէ դուք, Ֆրանսիայի պաշտօնները, դուք նրա հետևողները սկսում էք նրա ազդեցութեանը ենԹարկվել։ Ձեր ուսուցիչը ուղեղով հիւանդ է, նա որ միշտ ձեր շունչն էր, ձեր ոգին, որին դուք սարկաբար՝ միշտ հետևում էիք,—չը լինի՞ Թէ կամենում էք աշխարհին ապացուցանել, որ Ֆրանսիայի ընկնելու ժամանակ, դուք էլ մասւորապէս ընկնում էք……

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Արևելեան Մամուլ» ամսագիրը տալիս է հետևեալ Թուանշանները Եւրօպայի զանազան երկիրների Թ ա տ ր օ ն ն ե ր ի Թուի մասին։ Եւրօպայում կան 1507 Թատրօն։ Իտալիա իր 26 միլիօն բնակիչներով ունի 348 Թատրօն, Ֆրանսիա 36 միլիօն բնակիչներով 337 Թատրօն, Իսպանիա ունենալով 16 միլիօն բնակիչ ունի միայն 160 Թատրօն, Գերմանիա 41 միլիօն բնակիչ ունենալ, պարունակում է 191 Թատրօն, Աւստրիա 152 Թատրօն և 36 միլիօն բնակիչ, Անգլիա 150 Թատրօն և Ռուսաստանը իր 70 միլիօն ժողովրդով լոկ 44 Թատրօն ունի։

***

Նորերումս վախճանվեցաւ Կ. Պօլսում մի իտալացի բարօն իգնատիոս Տ է ս տ ա, Նա ծնաւ 1812 Թուին և յայտնի է մի քանի նշանաւոր գրվածներով արևելքի վերաբերմամբ։ Մանաւանդ նորա „Receuil des traitès“ գրվածքը որ պարունակումէ իր մէջ բոլոր պայմանագրերը որ Թիւրքիայի և ուրիշ տէրութիւնների մէջ եղած են։ Նա մի ժամանակ դեսպան էր Տօսկանա դքսութեան Կ. Պօլսում։

***

Ս. Պ ե տ ե ր բ ո ւ ր գ ի ց մի պարոն ուղարկումէ Թիֆլիզ մի հեռագիր իր ազգականին ծննդեան օրը շնորհաւորելու համար։ Անց է կենում երկու երեք օր պարոնը յետ է ստանում իր հեռագիրը հետևեալ մակագրութեամբ՝ այն անձն, որին ուղղած էր ձեր հեռագիրը այս րօպէիս Թիֆլիս չէ այլ Կ օ ջ օ ր։ Պարոնը հարցնումէ, մինչև Թիֆլիսից տասն և հինգ վերստ հեռաւորութեան համար աժէր հեռագիրը յետ ուղարկել Պետերբուրգ և որքան աժէ հեռագիրը Պետերբուրգից մինչև Կօջօրը։ Նրան պատասխանում են որ նոյն գինն է (3 րուբլ) ինչպէս և մինչև Թիֆլիս……։ Կարող էիք վերջապէս ուղարկել և աւելորդ փողը պահանջել…..«իրաւունք չունենք, պատասխանումեն նրան, ուղարկել հեռագիրը այն քաղաքը, որ հասցէի վրա նշանակված չէ….»

Մեր հեռագրական վարչութեան այդ տեսակ երևելի գործակատարութեան համար մնումէ ասել մեր սովորական և մեզանում միակ մխիթարական խօսքը՝ մ ա խ լ ա ս……։

***

Լրագիրները հաղորդումեն, որ Վ ի է ն ն ա յ ո ւ մ գտնվող կօմս դը Պարի ճանաչել է կօմս Շ ա մ բ օ ր ի ն, որպէս գլուխ բուրբոնեան ցեղի։ Մի և նոյն ժամանակ լ ե գ ի տ ի մ ի ս տ ա կ ա ն կուսակցութեան պատգամաւորները ներկայանալով կօմս Շամբօրին, առաջարկեցին նրան Ֆրանսիայի Թագը,—որ և ընդունել է Շամբօրը։—Առ այժմ ուրեմն Շամբօրը դեռ եւս կարող է համարվել մի քանի պատգամաւորների Թագաւոր, բայց կը դառնայ նա արդեօք և Ֆրանսիայի իշխան,—այդ դեռ յայտնի չէ։

***

Լ օ ն դ օ ն ո ւ մ հրատարակվող ամենօրեայ լրագիրներից „Daily Telegraph“ դուրս է գալիս 170,000 օրինակով, „Standart“ 240,000 օրինակով, „Daily News“ 90,000 օրինակ, „Echo“ 80,000 և „Times“ 70,000 օրինակով։

***

Գ….ից գրում են մեզ որ մի պարոն տեսնումէ վաղ առաւօտը որ մի կին մտել է նրա այգին ու ծածուկ մրգեր է քաղում։ Պարոնը մտածելով որ կնոջ ծեծել անվայել է, ուրիշ միջոց է գործ դընում նրան պատժելու համար։ Նա հանել է տալիս խեղճ կնոջ հագուստն և այդպէս մերկ փողոցներով նրան ճանապարհ է դցում…։ Այդ տեսակ վրէժխնդրութիւն առնելուց յետոյ, յետ է տալիս հագուստը……

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ՓՕՍՏԸ։ Ռուսաստան և Արտասահման ամեն օր, բացի կիրակի օրից։ Ե ր կ ո ւ շ ա բ Թ ի. Քութայիս, Չերնօմօրի վիճակ, Սուխում, Երևանի գաւառ։ Ե ր ե ք շ ա բ Թ ի. Բագու, Գանձակ, Դաղստանի նահանգ (Թեթև փօստը)։ Չ ո ր ե ք շ ա բ Թ ի Քութայիս և Ալէքսանդրապօլ։ Ո ւ ր բ ա Թ Քութայիս, Երևան, Նախիջ, Զաքաթալ, Ախալցխայ։ Շ ա բ ա Թ, Բագու Գանձակ (ծանր փօստը)։

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆ Գնումէ ամեն օր՝ ճ ա ն ա պ ա ր հ ո ր դ ն ե ր ի գնացքը (մինչև Փօթի) առաւօտ 8 ժամին 18 րօպէ։ Խ ա ռ ն գնացքը՝ (մինչև Սուրամ) երեկոյեան 8 ժամին, 17 րօպէ։ Գալիս է՝ ճ ա ն ա պ ա ր հ ո ր դ ն ե ր ի գնացքը երեկոյեան 10 ժամին, 49 րօպէ, խ ա ռ ն գնացքը 3 ժամին 13 րօպէ կէս օրից յետոյ։

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ երԹեւեկ հիւանդների համար գտնվումէ Ս. Նշան եկեղեցու մօտ Եազօր Ղաբաշեի տանը և բաց է ամեն օր հիւանդների ընդունելութեան համար առաւօտեան 8 ժամից մինչև 10 ժամը։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Օգոստոսի 8-ին)։

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ) . . .	6 ռ.		8	կ.
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու	4 „		10	„
„ երկրորդ տեսակը . .	4 „		—	—
„ Ամերիկայի սերմից .	5 „		70	„
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	6 „		60	„
„ „ երկրորդ տեսակը	6 „		20	„
„ Թարեքեամի	4 „		—	—
ՇԱՔԱՐԸ Ռուսի (Բրօցկու)	7 „		50	„
„ „ միւս տեսակը . .	7 „		30	„
„ գազրանիցու տրանցիդ.	5 „		30	„
մաքուր վճարած	8 „		30	„
ՇԱՔԱՐԱԽԱԶԸ Ռուսի	6 „		20	„
ԴԱՀՎԱ Լիվանի լաւը	15 „		—	—
„ Մօկօ, շատ լաւը . . .	16 „		80	„
„ Մալաբինիկօի, ցածրը .	12 „		50	„
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը	1 „		10	„
„ „ երկրորդ տեսակը	1 „		—	—
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ . .	1 „		60	„
„ Շորագեալու	1 „		50	„
ԳԱՐԻՆ Երևանի	— „		—	80
ՊՂՊԵՂԸ	11 „		—	—
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ.	9 „		—	—
ՄՈՄ	11 „		50	„

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

ՓՈԽԱՆԱԿ. բարաԹ պօլս. . . վճա. . . 6—85

„ „ Թաւրիզում վճա. . . 4—82

ՄԱՐՍԷԼ և Փարիզ, 100 րուբլին աժէ. $345^1/_2$ ֆր.

ԼՕՆԴՕՆԻ վերա, (Օդէսայի կուրսը)

7 րուբլի $41^1/_2$ կոպէկը աժէ. . . . 1 լիրա

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ բամբակի 50 ք ի լ օ (3 փուԹ 2 գրվ.) ծախվումէ. . . . . . 72 ֆր

(ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Երևանու Ամերիկ. սերմի բամբակը ծախվումէ . 90 ֆր.

„ առաջին տեսակը . . . . 75 ֆր.

„ երկրորդ տեսակը . . . . 66 ֆր.

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Թուշի սպիտակ բուրդը ծախվումէ . . . . . 105 ֆր.

„ երկրորդ տեսակը. . . 98 ֆր.

„ գառան բուրդը աժէ . . 105 ֆր.

„ Թարաք. բուրդը աժէ . . 76 ֆր.

„ Ղարաբ. բուրդը աժէ . . 62 ֆր.

„ երկրորդ տեսակը . . . 50 ֆր.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ խարջ Նուխվայ Թելն (մետաքսը) շատ ընտիրը 150—160 րուբլի։ Թօյլ։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱԴՎՕԿԱՏ

Վլադիմիր Վլադիմիրովիչ Մ ա ր ց ի ն կ է վ ի չ տեղափոխվեցաւ Արսենալնայիա փողոց Նազարովի տունը, կլասիկական Գիմնազիայից ոչ հեռու, և ընդունում է կլիէնտներին առաւօտները 8-ից մինչև 10 ժամ, իսկ երեկոները ամեն ժամանակ սկսած հ ի ն գ ժամից։

1 (10)

Թիֆլիզի քաղաքային կառավարութեան Վարչութիւնը յայտնում է որ, նորա (վարչութեան) ներկայութեամբ գալոց օգոստոս ամսի 20-ին կը լինի աճրդախօսութիւն, երեք օրուայ ժամանակամիջոցի կանոնաւոր կրկնաճրդախօսութեամբ՝ տալով կապալաւ յօգուտ քաղաքին պատկանած ք ա շ ի և չ ա փ ի հ ա ր կ ը, երեք տարի ժամանակաւ, համաձայն մինչև այսօր եղած պայմանագրի (կօնդիցիաների) Թողնելով մասնակցել աճրդախօսութեան ինչպէս համաձայն 1909 և 1910 յօդուածի, առաջին մասի, X հատորի քաղաք. օրինաց և կանոնադրութեան, նոյնպէս և բիրժայցի ու կանոնաւոր կերպիւ գրած, ու Քաղաքային վարչութեանը ներկայացրած յայտարարութիւնի։

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՊՕՋԱՐՃԵՆՑԸ պատիւ ունի յայտնելու Թիֆլիզի հասարակութեանը, որ ներկայ յուլիս ամսից աւելի ընդարձակելով սեփհական ծխախոտի գործարանն կրկին կը շարունակի արքունական նոր օրէնքներին համեմատ, ուստի, ամենայն հաւատարմութեամբ խոստանում է ՄԱՔՈՒՐ ԱՊՐԱՆՔ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՎ գոհացնել մեր պատուելի ծխախոտ գործածողներին, ընդնմին և խնդրում է ընդհանուր ծխողաց համակրութիւն ցոյց տալ իւր գործարանին, որտեղ ամեն ճիգը գործ է դրվում ԱՄԵՆՔԻՆ ԲԱՒԱԿԱՆԱՑՆԵԼ իւր ճաշակին և պահանջածին համեմատ։ Ցանկացողք կարող են դիմել Դվօրցօվի փողոցումը Օկրուժնի-Շտաբի կարգումը, գեներալ Արծրունու տանը, համարաւ 1. իսկ գործարանը (Փաբրիկան) գտնվումէ Ս օ լ օ լ ա կ Կօնսուլի քուչումը, գեներալ Ազաևլի տան դիմաց, իւր սեփհական տանը։